

GÜNÜMÜZ SIRADAN İNSANIN TRAJİK OLGUSU VE “KİTABE-İ SENG-İ MEZAR” ŞİİRİNDE SÜLEYMAN EFENDİ BETİMLEMESİNDE DURUMUN İRDELENMESİ

TRAGIC CONDITION OF MODERN ORDINARY MAN AND ANALYSIS OF THE CASE THROUGH PORTRAYAL OF SÜLEYMAN EFENDİ IN KİTABE-I SENG-I MEZAR

ТРАГЕДИЯ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА И АНАЛИЗ ПОРТРЕТА СУЛЕЙМАНА ЭФЕНДИ В СТИХОТВОРЕНИИ “НАДГРОБНАЯ ЭПИТАФИЯ”

VEDİ AŞKAROĞLU¹

ÖZET

Trajik kavramı insanın evrendeki konumu ve bu konuma karşı sorgulama yapan zihnin kaderini değiştirmeye çalışırken yaptığı eylemlerin ve verdiği kararların kişiyi pathetic bir duruma getirmesi ile ilgilidir. Eski tragedya geleneğinden günümüze kadar kavram değişime uğramış ve eski asil trajik kahramanların yerini, günümüzde baş döndürücü bir hızla değişen, dönüşen dünya şartları karşısında bir tür çaresizlik içinde kaderine etki edemeyen yenilgiyi kabullenmiş modern sıradan insana bırakmıştır. Bu insan tipolojisi, özellikle 1. ve 2. Dünya savaşlarının etkisi altında yaşamı bir nihilist yaklaşımla algılamaya başlayan, ana karakteristiği kötümserlik olan sanat eserlerinde çokça işlenmiştir. Bunlardan biri olan Süleyman Efendi tiplmesi, Orhan Veli Kanık'ın Kitabe-i Seng-i Mezar adlı şiirinde modern sıradan insanın dünya şartları karşısındaki çaresiz umutsuzluk imgesi olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın amacı da bu şiirden yola çıkarak, modern insanı trajik hale sokan şartların irdelemesini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sıradan İnsan, Trajik, Süleyman Efendi, Kitabe-i Seng-i Mezar

Abstract

The “tragic” concept is related to man’s position in the universe and his / her questioning of and revolt against the present forces responsible for such a case, which in turn leads to the character’s pathetic end. This concept has undergone great changes since classical tragedy times, and old noble tragic heroes have given way to modern ordinary man, who accepts defeat hopelessly in the face of his inability to cope with the swiftly changing world around him / her. This new human typology was particularly made a theme of innumerable art works influenced by the nihilistic air pervading the world under the influence of the destruction caused by World Wars. One of such types is Süleyman Efendi, depicted in Kitabe-i Seng-i Mezar by Orhan Veli Kanık. He is presented as a frustrated helplessness imagery of modern ordinary man against the harsh world conditions. The aim of this study is to analyze the conditions responsible for the tragic case of modern man in the example of this poem.

¹ . Ardahan Üniversitesi, Ardahan.

Key Words: Ordinary Man, Tragic, Süleyman Efendi, Kitabe-i Seng-i Mezar

PEZİOME

Понятия трагедии связано с положением человека во вселенной и после размышлений этого, для изменений своих мыслей, принятые меры приводят его к патетизму. Начиная со старых традиций трагизма по сегодняшний день большинство идеи изменились и место старых трагических героев заняли современные люди, которые поддались головокружительным изменениям мировых условий. Они не могут исправить своё безвыходное положение и легко принимают поражение. Типология человека, жизнь которого полон нигилизмом, в основном после событий 1-ой и 2-ой Мировой войны, досканально изучены в произведениях пессимистического характера. Один из них тип Сулеймана Эфенди, вообразённый в стихотворении Орхана Каника “Надгробная эпитафия”. В нём современный человек безсилен и безнадёжен против всеобщих мировых требований. Цель этой статьи, исходя из вышеуказанной стихотворений, исследовать все условия приводящие современного человека к трагизму.

Ключевые слова: Обыкновенный человек, трагическая, Сулейман Эфенди, Надгробная эпитафия

1. Giriş

Çağımız olağanüstü kişileri, kahramanları, olayları, insanın hem bireysel kaderini hem de içinde bulunduğu toplumun kötü talihini bertaraf ederek, insanları bir kaos durumundan kozmos düzeyine taşımayı başardığı trajediler çağı değildir artık. Bunun nedenleri çok olabilir: artık kahramanların ortaya çıkmasına imkan tanıyan şartlar mevcut değildir; günümüz insanının damarlarındaki kahramanlık eğilimini bilim, bilimsel gelişmeler ve teknolojik imkanlar emip boşaltmıştır; ya da yaşamın karşısında kahramanca bir duruş sergileyerek kendini kitle adına feda etmenin yüce erdem ve anlamı modern insanın “sağırılığı”, “körlüğü”, “kayıtsızlığı” ve “kendine dönüklüğü” yüzünden artık yitmiştir. Hangi neden olursa olsun, trajik olay algısı, günümüzde köklü değişimlere uğramış ve doğrudan insanın evrendeki konumu, kendisini ve hemcinslerini algılama düzeyindeki zemin yitiminin bir yansıması haline gelmiştir. Trajik olmak şimdiye kadar kadim bir insanlık algısı olarak tanrıya izafe edilebilecek nitelikte özelliklerin insanda yansımaları bulması şeklinde algılanmıştır. Pek çok trajedi metninin imlediği gibi, sadece çok üst hiyerarşik konumda olanların, örneğin kralların, padişahların, ya da onların kanını ve üst düzey algısını miras alanların görebileceği bir işlev olarak görüle gelmiştir.

Peki günümüzde, kralların yerini sıradan insanın alması ile trajik olabilmek ne kadar mümkündür? Örneğin, kraliyetini üç kızı arasında paylaşırken, övgü ile gerçeklik arasında yatan doğruculuk – sahtekarca yalakalık yanılışmasının sonucu dünyayı ve insanı değerlendirmede yanılığa düşen Kral Lear’ın trajik olgusu köylü Ahmet’in üç çocuğu arasında tarlalarını paylaşırken kalbinin kırılması ile benzer trajik sonuçlara gebe midir? Bu sorulara verilecek yanıtlar, işlenen insanların toplumsal statülerine göre değil, edebi eserin konuyu işlemedeki başarısı ve tematik açıdan okurla eserdeki duyuş, algılayış ve yaşamsal deneyim açısından bağlantı kurmasını sağlayabilme başarısına göre değişir.

Bu makalenin amacı geleneksel “trajik kahramanın” tanımını yapmak; günümüz sıradan insanın trajik durumunu sorgulamak ve Orhan Veli’nin “Kitabe-i Seng-i Mezar”

adlı şiirinde betimlenen Süleyman Efendi tiplemesi ile sıradan insanın ne derecede trajik olabileceğini belirlemektir.

2. Trajik Olmak

2.a. Sınıfsal Statü

Sırf “üstün” bir toplumsal statüye sahip olması, esere konu edilen kişilerin trajik olması için bir gerekçe oluşturmadığı gibi “trajik” olarak nitelenebilecek olayların ve olguların da sunumu tek başına yeterli olamaz. Bunların yerine, eserdeki kişiler, ister “üst(ün)” sınıfları temsil eden birileri isterse “sıradan” insanlar olsun, eserin “trajik” olarak nitelenebilmesi için aynı anda bir çok niteliği içinde barındırması, bu niteliklerin sunum tarzının etki yaratımı açısından iyi işlenmesi ve okur / izleyici’nin algı düzeyine uygunluğu, duygulanım sağlama, etki yaratabilme, hem olayın içine okuru / izleyiciyi katabilme hem de aynı anda okur / izleyicinin olayın dışında bir tanık olarak durmasını sağlayabilme gibi nitelikleri içinde barındırması beklenir.

Süleyman Efendi, üst/ün bir sınıfın mensubu olarak sunulmaz. O toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan bir insan tipolojisinin prototipidir. Yoksuldu, işsizdir ve borç içinde yaşamaktadır:

Duyarlarsa öldüğünü alacaklılar

Haklarını helâl ederler elbet.

Alacağına gelince...

Alacağı yoktu zaten rahmetlinin.

Bu özellikleri ile sıradan insanın sahip olduğu sınıfsal statü ve ekonomik durum klasik trajik kahramanın ön gördüğü üstün bir sınıftan olma gerekliliğinden ayrılır. Modern insan artık kralların ya da padişahların yerini alan yeni bir toplumsal düzenin simgesidir. Ancak, insanın evrenin değiştirilemez güçleri karşısındaki zayıflığını sürdürmesi bakımından, trajik olma vasfını kaybetmez.

2.b. Anlatım Tarzı

Trajedi kavramı içinde, okur / izleyici açısından iyi bir kurgu içine yerleştirilmiş olması durumunda hem “üst” hem de “sıradan” olan aynı etkiyi yaratabilir, çünkü asıl olan malzemeden ziyade eserin uyandırdığı duyumsama, algı seviyesi ile zihinsel süreçleri yaratabilme ve yönlendirebilme gücüdür. Bu algı ve süreçler ise ilk olarak okurun / izleyicinin malzemeye değil, malzemedeki sunum biçimine göre, kendi varlık alanında eşdeğer bir algı, zihinsel süreç ya da varlığına yönelik bir tehdit duygusunun hissedilmesine bağlıdır. Aksi durumda, sunumda bir aksaklık okur-olgu özdeşleşmesini engelleyecek ve hatta algı ve kavramı bile imkansız hale getirecektir.

Sunum açısından, sıradan insan olarak Süleyman Efendi örneğinde Türk toplumunun alt kesimini konu edinen Orhan Veli, kolayca anlaşılabilir bir tarz benimsemiştir. Böylece, şiiri okuyan her kişi anlatılan durumu çok açık bir şekilde anlayabilecek ve kendi bireysel durumunu sunulan evrensel durumla bağdaştırabilecektir. Algıda yaşanabilecek sorunların aşılmasını sağlayan ana anlatım malzemesi, hakim bakış açısı ile bir tür öykünün anlatımıdır. Hakim bakış açısı sayesinde, Süleyman Efendi’nin hayat hikayesinden önemli kesitleri tarafsız bir şekilde anlamak mümkün olmaktadır. Üçüncü tekil şahıs şeklinde yapılan sunum sayesinde, okur bir izleyici konumuna sokulmuş ve hikaye görsel bir tarzda gözlerinin önünde akıp gitmektedir.

2.c. Kahramanlık Vasfı / Toplum Adına Kendini Feda Edebilme Erdemi

“Trajik duygu(lanım)”, doğası gereği, bir bireyin kendi değerlerini, onurunu, saygınlığını korumak adına (ki bu bazen çevresindeki diğer kişilerin de kapsayabilir) canını tehlikeye atmak konusunda tereddüt etmeden öne atılma cesaretini gösterebilecek “kahraman” kimliğini gerekli kılar. Bu kavram, yaygın inancın tersine, mutlak surette bir kılıç, silah vb. kan dökme, yıkma, yakma, gibi eylemleri gerektirmez. Özellikle günümüzde, “kahraman(lık)” bir tür ölüm değil, aksine bir doğumdur: bireyin kendi adına ölümcül olan bir değer olmadığında, kaybedildiğinde, sağlanmadığında, o bireyin sıradanlaşması ve değersizleşmesidir. Farklı bir değerlendirme ile “o değer”in yokluğunda, varlığında sahip olunabilecek “tamlik” duygusunun ve tatmininin eksik kalmasıdır. “Eksilme”, fizyolojik bir ölümü gerekli kılmaz, ancak o bireyin erdem varlık alanında bazı insani niteliklerin o tahtadan silinmesi ve birbirine dayanan değerler dizgesinde ardıl sarsıntıların ortaya çıkması ile birlikte, bir daha asla onulamayacak ve bir daha düzenlenemeyecek kaotik bir durumun ortaya çıkması demektir.

“Matarı”, “tüfek”, “esvap” ve “depo” sözcüklerinin şiirde imlediği anlam çok önemlidir. Bir zamanlar, askerliğini yapmış olan Süleyman Efendi’nin, yine tüm erkekler gibi toplumsal vazifelerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Klasik trajik kahraman, bireysel iradesine dayanarak bir eyleme girer ve bu yüzden kahramanlık sıfatını hak eder. Süleyman Efendi de, tipik Türk erkeğinin yapmaya her an hazır olduğu gibi, vatan, özgürlük, bağımsızlık ve şeref gibi kavramlar uğruna, gözünü hiç kırpmadan canını ortaya atabilecek bir asker olarak sunulmuştur. Askerlik bir tamlanmadır. Nasıl ki trajik kahraman, onur savaşına girmek zorunluluğunu hissederek adını temize çıkarmak zorunda ise, Süleyman Efendi de vatan görevini görerek, onurlu olmayı seçmiş ve adını temize çıkarmıştır.

2.d. Toplumsal Saygınlık

Batı “trajedi” anlayışında, örneğin Shakespeare’in Macbeth, Hamlet, Othello ya da Kral Lear’inde, trajediye zemin sağlayan ana unsur, ana karakterin toplumda “hak ettiği” saygınlığın kazanılması için giriştiği bir çabanın anlatımıdır. Bazen trajik karakter toplumun tamamen dışındadır, bazen sosyal durumu aniden kazanılmış olabilir, bazen de konumunu kazanması için çok uzun ve çetrefil bir yol kat etmek zorundadır ki her zaman başarıya ulaşma şansı yoktur. İşte bu çabaların içinde “trajik” olma durumu toplumsal saygınlık kazanma çabasının oluşturduğu bir sosyal yaradır. Trajedi ise kişinin kendi toplumsal değerini belirleme konusundaki çabanın sonuçsuz kalmasının diğer adıdır.

Sıradan bir insan olarak, toplumsal vazifelerini yerine getirmiş olan Süleyman Efendi, tıpkı simgelediği diğer sıradan halk kesimi gibi, modern zamanların adını unutmaya yüz tuttuğu bir bireydir. Yaşamak dışında bir durum kazanmamıştır. Toplumda saygı görmesi gerekirken, çoğu kimsenin farkına bile varmadığı birisidir.

Harcanan emeğin, kendini toplum için feda etmeye hazır olmanın ya da toplumsal düzenin sürmesine yaptığı katkının karşılığını alamamış çoğunluğun sadece bir ferdidir. Ancak, toplumsal düzen içinde, herkesten önce işlere koşan, herkesten önce canını feda eden/etmeye hazır olan ve bir ülkenin kuruluşu ve bağımsızlığının sürmesi için vazgeçilmez olan kişilerin, ülkenin unutulmuş ve değer görmeyen kişileri haline gelmeleri zaten modern insanın en büyük trajik durumudur.

Süleyman Efendi, bu yönü ile, unutulmanın, hak ettiği değeri görememenin sonuçlarına katlanan çoğunluktur. Vatanın refahı için uğraşmıştır ama müreffeh olmaktan uzaktır. Yurdunu savunmuştur ama yurdunda bir yabancı gibidir. İnsanların namusu için

vatan bekçiliği yapmıştır, ama ne bir ailesi vardır ne de aidiyetini gösteren bir iz. Ülkeyi ve düzeni koruyup var eden kişilerdendir ama var olması pek önemli değildir. Onun ölümü yankı uyandırmaz. Büyük bir üzüntü yaratmaz. Sıradan bir insandır ve ölümü de sıradandır:

Bir akşam uyudu;

Uyanmayıverdi.

İşte Süleyman Efendi karakteri ile özdeşleşen sıradan modern insanın trajik durumu budur. Fark edilmeden ve önemsenmeden yaşamak. Sıkıntılarla boğuşmak ve yarı aç yarı tok gezmek. Nihayetinde ise “uyanmayıvermek”, ölüvermek.

2.e. Trajik Hata / Trajik Konum

Trajik olmak bir serüvene benzetilebilir: karakterin anlatının başından başlayarak, döngüsel bir biçimde giderek yoğunlaşan, kimi zaman geriye dönüşlerle eski değerlerin yeniden yeni bir bakış açısıyla değerlendirildiği, kimi zaman yapılanın pişmanlığı içinde zamanın geriye çevrilmez doğasının gereği, çaresizlik içinde kişinin kendi düşüşünü seyretmesi vb şeklinde gerçekleşen bir serüven. Ancak, trajik olmanın ilk ve vazgeçilmez koşulu, mevcut durum ile arzu edilen durum arasında bir farkındalığın oluşmasıdır. Bu farkındalık dışarıdan bir uyaran tarafından olabileceği gibi, kişinin kendi kendine yaptığı gözlem ve sorgulamaların da sonucu oluşabilir: bu farkındalık sıradan insan için önemli bir şey ifade etmezken, trajik insan için değerlerin, varlığının, yaşamsal gerekçelerin ve hatta yaşamın anlamının sorgulanmasına neden olur. Zihin yavaşça uyanışa geçtiği andan itibaren ise geri dönülemez bir yolculuk başlar, cevapları pek de iç açıcı olmayan sorularla, sorgulamalarla bezenmiş kabusvari bir uyanış serüvenidir bu. Mevcut duruma uyum sağlamak yerine, zihin olanın yerine olması gerekenin, evrensel adalet ülküsünün peşine takılır, tabi ki özne olarak kendini ortaya koyarak. İşte bu ülküsel olanın peşine düşmeyi sağlayan ve trajik kişide bulunan bu zorlayıcı niteliğin adı “trajik hata”dır. Bu hata bir eksiklik değil, aksine, sıradan insanda pek bulunmayan, kolaycılık yerine zoru, kadercilik yerine tanrısal bir adalet sağlayıcılığı rolüne soyunan üst düzey bir zihinsel gelişkinlik durumudur. “Hatasız” olanlar, yaşamın kendilerine dayattığı bir meydan okumaya karşı kayıtsız kalabilmeyi başaranlardır ve bunlar toplumda ezici bir çoğunluğu oluştururlar. “Hatalı” olanlarsa, çıplak insan kuvveti ile en keskin kılıçların, en etkili kurşunların işleyemeyeceği bir devle savaşmak gibi, tanrısal yazgıya meydan okuma cesareti gösterenlerdir ve bu yüzden onların bu “üstün” zihinsel durumları onlarda bir “hata” olarak ortaya çıkar.

Sıradan insan, trajik hatası kişiliğinden ortaya çıkan trajik kahramanın tersine, trajik konumu toplumsal güçlerin ve denge(sizlik)lerin sonucu olarak var olan bireydir. Bir birey olarak toplumdaki durumu toplumun düzenine etki edebilecek durumda değildir. Bu yüzden, klasik trajik kahramanla bu bakımdan ayrılır. Onun kendi adına verdiği kararlar geniş bir etki alanına sahip değildir ve bu yüzden bir tür çaresizlik içinde, hayatın öznesi olmaktan çıkmış sadece bir nesne haline gelmiştir.

Süleyman Efendi, hangi kararları alırsa alsın, toplumun gidişatını değiştirmeye muktedir olmayan bireydir. Yüce ülküler peşinde koşup koşmaması önemli değildir. Düşünceleri, beğenileri, sıkıntılarını sadece kendisini ilgilendirmektedir:

Hiçbir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar;

Bu özelliği ile, yani sıradanlaşmanın ve gittikçe önemsizleşmenin getirdiği yazgı ile, sıradan insan başlı başına bir trajik durum içindedir. İnsan, yaradılışı itibarı ile, doğayı

aşabilmek, toplumsal bir düzen kurmak, onurlu bir yaşam sürmek ve bir özne olarak kendini var etmek güdülerine sahiptir. İşte bütün bu özellikler, günümüz insanında, teknolojik, ekonomik, sosyal ve askeri güçler tarafından eksik bırakılmıştır. İnsan sıradanlaşmıştır. Etkisiz bir nesne haline dönüşmüştür. Asıl trajik durumu oluşturan bu konumdur.

2.f. Trajik Yazgı / Trajik Olma Potansiyeli

Klasik trajedide “değiştirilemez” bir çevre ya da yazgı ve bu yazgının karşısında kendini “güçlü” sanan bireyin kaçınılmaz düşüşünden kaynaklanan bir tür dehşet ve korku duygusu bulunur. Kendi kaderine razı olmayı reddeden, kayıtsızlık içine girmeden yel değirmenlerine karşı hem kendisi hem de toplum adına gözü kapalı savaşmaya girişen, ancak görünürde durağan bir kozmos karşısında kıyıma uğrayan bir bireyin yenilgisidir trajedi.

Süleyman Efendi, görünürde durağan bir evrenin kıyıma uğrattığı insandır. Hayata karşı bir duruş sergilemiş olmasına rağmen artık sadece kayıtsızlığa düşmüş birisidir. Zaten yapabileceği başka bir şey de yok gibidir.

Hatta çirkin yaratıldığından bile

O kadar müteessir değildi;

Kundurayı vurmadiğı zamanlarda

Anmazdı ama Allahın adını,

Eski trajedi anlayışındaki, “trajik kahraman” olgusu ve onunla özdeşleşen asil kandan birisi olma gerekliliği sadece trajedi kavramının ilk dönemlerine özgü biçimsel bir durumdu. Başka bir ifadeyle, eğer trajik olma durumu sadece soyluluk ile ilgili olsaydı, trajedi de sadece soylu olanların güdülerine hitap eden dar kalıplara sıkışmış bir alan olurdu. Oysa ki trajedi insan olmakla ilintilidir sadece. Trajedi bir – ya da birkaç – kişinin kurgusal yaşamsal örneğinde, ırk, dil, din ayrımı olmaksızın, her insana bu sonlu dünya içinde, insanın kader (özellikle de ölüm) karşısındaki çaresizliğini gösterebilmesi açısından evrensel niteliktedir. İşte bu niteliği ile, “trajik kişisi” (“trajik kahraman” yerine) ister bir kral, padişah isterse bir çiftçi ya da bir ev kadını olsun, trajedi asıl özünü uyandırdığı evrensel duyum ve düşüncelere göre bu adı hak eder.

Bu yüzden, “Kitabe-i Seng-i Mezar”, bir trajedi metni olarak algılanmalıdır. Ölüm korkusunu sıradan bir olgu olarak göstermesine rağmen, Süleyman Efendi’nin içinde bulunduğu duruma düşmek okuyucuda bir korku yaratır. İnsanlar, unutulmaktan korkar. Kimsesiz kalmak, sıkıntılar içinde, aidiyetsiz ve geleceksiz olmak trajik potansiyel olarak şiire ana rengini kazandırır.

3. Sıradan İnsanın Tanımı ve Trajik Durumu Oluşturan Unsurlar

Günümüz dünyasında, trajik olma olgusu, bulunduğu konumdan edilme, yerinden, yurdundan, yuvasından, sevdiklerinden ya da değerlerinden, inançlarından olmaktan kaynaklanan korku ile özdeşdir. Bir bakıma, fiziksel ölümün yerine yersiz, yurtsuz, kimsesiz ya da inançsız kalmak demek ne bireysel niteliği ne de ülkü değerleri olan ruhsuz bir bedene, bir makineye, ya da Kafkavari etiketle, bir “böcek”e dönüşmek anlamına gelir. Teknolojinin hızı, iletişim araçlarının kapsama ve etki alanının genişliği, dev ulusal ve uluslar arası şirketlerin dünyanın ekonomik “tanrı”ları olma iddiaları, geçen yüzyıla damgasını vuran dünya savaşları, devrimler, karşı devrimler, iç çatışmalar, terörist eylemler vb. modern gerçeklikler, sıradan insanın daha öncesinde bilek kuvveti, zekası ya da kılıç, ok gibi kendi gücünü çok daha fazla ön plana çıkartan “kişi” olma önemini ortadan

kaldırılmıştır.

Artık kendisine zarar verebilecek olan düşmana karşı cesaretle karşı koyabilecek olan insanın yerine düşmanın ne olduğunu bile görmeden, bilmeden yenilgiyi kabul etmek zorunda olan bir insan tipi mevcuttur. İşte bu insan tipi, “sıradan insan” tipidir. Sürekli korku içinde yaşamaktadır. Bu günümüz dünyasının bir özelliğidir.

Trajik olan durum çaresizlik içinde bulunmaktan kaynaklanmaz: doğal niteliğinin sonucu, insanın kişiliği tomurcuklanmaya ve kendini gerçekleştirmeye meyilli iken, modern dünyanın koşulları bu kişiliği bastırır, insanın derininden gelen duygu akışını dönüştürür ve bazen yaratıcı, dönüştürücü güdülerini köreltir. Trajik durum, tüm bu zor koşulları alt edebilmek için girişilen çabanın çeşitli şekillerde yenilgi ile son bulmasıdır. Dehşet verici şey, durağan gibi görünen evrenin sorgulanmasıdır, çünkü bunlara, metafizik olanın dışında, tatmin edici bir cevabın bulunması imkansız gibi görünmektedir.

Modern insanın bu trajik durumundan sadece sosyal, ekonomik ya da teknolojik yeni olgular sorumlu değildir. Kişinin trajik olması için bir nedensellik ilişkisi içinde sorgulamadan sorgusuzluk durumuna, inançtan inançsızlığa, hareketlilik durumundan yalın bir edilgenliğe ya da kosmostan kaosa dönüşmenin gerçekleşmesi gerekir. Benzer şekilde, trajik kişinin tüm yetersizliği ile yıkılmaz gibi görünen iradesinin bir boşluk duygusuna dönüşmesi, yaşamın karşısında ruhsal bir ölümle son bulan bir mücadeleden sonra, toplumdaki ayrıksanmış, kendi iç dünyasının koca hiçliğinde kaybolmuş bir “hayalet” gibi yaşamaya başlaması da modern zaman insanının trajedisidir.

Süleyman Efendi de artık hem kendine hem de topluma yabancılaşmıştır. Kendi iç dünyasında yaşamaktadır:

Yalnız şu beyit kaldı,

Kahve ocağında, el yazısıyla:

"Ölüm Allahın emri,

Ayrılık olmasaydı."

Toplumdan ayrıksanmış biri olarak, sadece kahve ocağındaki el yazısı bize iç dünyasına dair ipuçları verir. Onun hakkındaki tek bilgi ölümle ve ölüme karşı ne duyumsadığı ile ilgilidir. Ölüme karşı bile kayıtsızlığı, edilgin bir kabullenmeyi anlatan bu beyit, kaderci bir anlayışın, artık dünyadan el etek çekmenin göstergesidir. Trajik bir insan olarak Süleyman Efendi bir tür boşluk duygusu içinde yaşamaktadır. Onun yaşamı ruhsal bir ölüm şeklindedir. Düşünsel ya da eylemsel herhangi bir yaşamsal gösterge yoktur.

4. Kitab-e-i Seng-i Mezar ve Sıradan Trajik İnsan Süleyman Efendi

4.a. Dil ve Sıradan İnsan

Şiirin adı eski söyleyiş biçiminde, bir üst dil olarak terkip kullanılarak oluşturulmuştur. İronik bir durum yaratmak açısından, bir tür alaycı yaklaşımın sergilendiği şiirin dizelerinde kullanılan “sıradan”, süslemesiz dil karşımıza çıkınca anlamaktayız. Baki'nin “Kanuni Sultan Süleyman Mersiyesi”ne bir atıfta bulunularak, orada toplumun üst(ün) bir kişisi için yakılan ağtın üst dil ile sunumuna karşılık olarak “alt” tabakadan bir kişinin ölümüne karşı gösterilen tepkinin sıradanlığı karşılaştırılmıştır.

Modern trajik kavramı dil olarak da ağdalı, eğretilmeli, bol teşbih ve imgesel bir üst dili geçersiz kılar. Asıl olan söylemin kendisi değil, söylemin ardında betimlenen duygulanımdır. Özcan'a göre, “Garip hareketi, Tanrı'nın konumunu ölüm düzeyinde algıladığı için sürekli olarak nesnel dünyanın anlatımını üstlenen materyalist öğeler içerir.”

(2004; s.131). Şiirde de bu paralelde kelime seçimi çok ön plana çıkartılmıştır: “nasır / kundura / tüfek / esvab / torba / ekmek / matara / kahve ocağı”. İsim olarak bu nesnelere ya da isimlere eğilim gösterilmesi, trajik olmanın materyalist yönüne de vurgu yapar. İnsanlarda bir üzüntü, şefkat ve korku duygusu uyandırmak için ille de bir taht, bir şah, bir cenkten bahsedilmesi artık gerekmemektedir. Zaten zamansal durum açısından, tarihin geri planında kalmış olan bu kişiler ile okuyucunun kendini özdeşleştirilmesi de gitgide zorlaşmaktadır, çünkü artık okuyucu kendini bir prensin, bir padişahın yerine koyabilecek yaşamsal, tarihsel algıdan oldukça uzak bir konumdadır. Ancak, şiirde tanımlanan “Süleyman Efendi”, hangi kitleden olursa olsun, modern insanın ya doğrudan kendisidir ya da komşusu veya sokakta her an karşısına çıkabilecek birisidir. Bu yüzden, buradaki sözcükler bile zamanın “ulvi” dönemlerden getirdiği etkinin geçmişiğine bir “sıradan” ağıttır.

4.b. Mekan ve Sıradan İnsan

Klasik trajedide mekanlar genellikle trajik kahramanların asaletine uygun olarak seçilirler. Ancak, şiirde Süleyman Efendi'nin yer olarak bulunduğu tek mekan olarak “kahve(hane)” gösterilmiştir. Bu bir tür mekansal aidiyet eksikliği olabileceği gibi, anlatılan durumda bulunan insanın kitlesel boyutunu da gösterebilmesi açısından önemlidir.

Süleyman Efendi sadece kendisi değildir, her an sokakta bir dilenci kılığında, bir kahvehane köşesinde kağıt oynayan, ağzı küfür dolu, sigarasından küller dökülen biri, bir pazar yerinde pazarcılarının satamadıkları meyveleri, sebzeleri bir yerlerden bulduğu bir poşetin içine doldurmaya çalışan biri olarak karşımıza çıkabilir. Öte yandan, bir Hamlet, bir Kral Lear, bir Kanuni sultan Süleyman'ın bulunduğu mekanlar saraylardır, savaş alanlarıdır. Üstelik sadece bir Lear, bir Kanuni bulunur. Garipçiler zaten bu durumu bilinçli bir şekilde işlediklerini belirtirler; “bu insan, kendi merkezinde bir dünya olan Sultan Süleyman'ın ve onun mensubu bulunduğu müreffeh sınıfın yerine; yaşamak hakkını mütemedi bir didişmenin sonunda bulan büyük çoğunluğun temsilcisidir” (Garip, s.7).

4.c. Ülkü Değerler ve Sıradanlaşmanın Arka Planı

“Mesele falan değildi öyle,

To be or not to be kendisi için;”

Burada artık yüce ülküler peşinde koşan bir insan bulunmamaktadır. Atıfta bulunulan bir diğer trajedi ise Shakespeare'in Hamlet'idir. Hamlet, yaşadığı olayların trajik niteliği karşısında, evrendeki hem kendisinin hem de genel olarak tüm insanlığın varoluşsal durumunun elemli, acı veren yanını sorgulamaktadır. Hayatın anlamına dair sorular sormaktadır. Ölümün karşısında insanın sonlu hayatının hiçliğinin çaresizliğinde yüzmektedir. Böylesine üst düzey hayat algısının karşısında, trajik kahramanlara özgü çatışmalar, kadere karşı çıkışlar, her insanı ilgilendiren ölümün karşısında Tanrısal yazgıya başkaldırı, artık modern insanın yaptığı, yapabildiği, yapmaya imkanının olduğu bir eylem değildir. Süleyman Efendi bu tasalardan uzak bir hayat süren basit bir insandır. “Onun (O. V. K.) hiçbir romantizmi olmayan ve sadece nasırlarından şikayet ederek yaşayan ve ölen kahramanı Süleyman Efendi, her türlü idealizmin ve değer hiyerarşisinin dışında ilk doğmuş insan yahut bilinmeyen amelelerden geçmiş ve transcendental'le her türlü alakasını kesmiş bir mahluk gibi sadece var olmakla yetinir.” (Tanpınar, 1992; s. 115).

Soylu insanlarla geleneksel olarak özdeşleştirilen dünyasal varoluş ve sonu ölümle biten yaşamsal uğraşı ve kaygıların trajikliği Süleyman Efendi ile birlikte sona ermiş

gibidir. “Evrenin merkezi konumu olarak ele alınan insan modeli, “Kitabe-i Seng-i Mezar”da sıradan bir insana dönüştürülür.” (Özcan, 2004; s.132).

“Hiçbir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar
Hatta çirkin yaratıldığından bile
O kadar müteessir değildi;
Kundurası vurmadığı zamanlarda
Anmazdı ama Allah’ın adını,“

İşte bu anlamda ele alınan insan artık soylu insan tipi değil, sıradanlaşmış, kendine özgü kaygı(sızlık)ları olan fiziksel bir varoluş içinde yaşayıp ölen, hatta nesneleşmiş insandır. Özcan’a göre; “İnsanı, bu manada ele alışıyla birlikte önceki dünyanın soylu insan tipolojisi gözden düşerek yıkılır. Şairin amacı; soyut idealizmin Tanrılaştırdığı insanı yere indirmektir.” (2004; s.132). Aslında yıkım evreni korkunç genişlikte olan iki barbar dünya savaşının karşısında, her an bir kurşun, bir bomba ya da bir top güllesinin hedefi olabilecek, ölüm olmasa bile yıkımın üretimi felce uğrattığı bir dünyada karnını doyurmak için garantisi olmayan insanın Tanrısal adalete olan inancının yittiği bir çağın meyvesidir Süleyman Efendi. Öztürk Emiroğlu’na göre; “ Savaş sonrasında her şeyden bıkmış, zavallı, bitkin bir insan tipi söz konusudur ve bu yeni insan tipi de kendini “Kitabe-i Seng-i Mezar” gibi şiirlerde gösterecektir. “ (2003; s.137-138).

Bu insan Franz Kafka’nın kendini birdenbire böceğe dönüşmüş olarak gören insandır. Gerçeklik üst gerçeklik karşısında bir kabus haline dönüşmüştür. Dolayısıyla üst değerlerde birer yalan, yanlış öğreti olarak algılanmış, insan hem kendi değerlerine hem de genel insani değerlere yabancılaşmış bir nesne halidir artık. “Böylece yeni insanın hedefi değişmiş olur. Yüzünü yaşanılan dünyaya dönen bu insanın yapıp ettikleri, kendi yolunu açmak içindir. Metafizik yükü hayli hafifleyen özne, hayatını sevap ve günah ekseninden daha çok geçim galesiyle tamamlar.” (Özcan, 2004; s.133).

Modern insan tam anlamı ile Süleyman Efendi ile Türk edebiyatında işlenmeye başlayan bir konu haline gelir. Bu insan tipi ne geçmişin soylu sınıflarının temsilcisi, ne ideolojik olarak çeşitli siyasi söylemler peşinde koşan, ne de yüzü dış dünyaya dönük metafizik kaygılarla şekillenmiş biridir. “Böylece, o güne kadar Türk şiirinde yerini bir türlü alamayan küçük insan, şiir haritamızın merkezindeki yerini alır. Bu küçük insan, her türlü soyut güçlerle münasebetini kestiği gibi, toplumcu gerçekçi anlayışın çizdiği dünyanın dönen dışlisi olmaktan da uzaktır. Küçük insanın Garip şiiri içindeki en somut görünümü, kendi bireyselliğinin varoluş serüvenini kurcaladığında çağdaş felsefenin hiçliğine düşman; varlığını sadece yaşadığı dünya ile olumlayan ve geleneksel olana ironik bakan Süleyman Efendi’dir.” (Korkmaz, 2009; s.278).

Süleyman Efendi ile somutlaşan yeni insan tipolojisinin önem kazanmasının arka planında hem sosyal, hem ekonomik hem de askeri gerekçeler bulunmaktaydı. “Sanayi ve madencilik alanında zaten var olan geri teknoloji ve beraberinde gelen yetersiz üretim, geri kalmış tarımsal üretim, bütçe açıkları ve tüketici konumunda bulunan askerler, ülkeyi büyük bir bunalıma sürüklemiştir. Hayat pahalılığı halkı sefaletle sürüklemiş ve hükümet bazen sert tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Ekmek alabilmek için evindeki eşyaları satan memurlar veya halkın diğer kesimleri, bakımsızlık ve iyi beslenememekten kaynaklanan salgın hastalık ve ölümlerle de karşılaşmışlardır.” (Ay, 2009; s.1230).

Hakan Sazyek Garipçilerin toplumun “orta ve alt katmanlarını” şiirlerinde işledikleri ve bunu gittikçe daha fazla bir vurgu ile yaptıklarını söyler (1999; s.347). Garipçilerin insana yönelik kötümser bir algı ile şiir yazmalarını dönemin siyasi yapısına bağlayan Mehmet Kaplan’a göre ise “Bu neslin inkârcılığında, bir sürü değersiz insanın yüksek mevkilere geçmeleri ve refah içinde yüzmelerine karşılık, kendilerinin zaruretler içinde kıvrılmalarının da rolü vardır. İkinci Dünya Savaşı esnasında vurguncular şehirlerde keyif sürerlerken, Orhan Veli nesli kırlarda, bayırlarda askerliklerini yapıyorlar, ölümü ta kalplerinin içinde duyuyorlardı.” (1984; s.134).

“Kitabe-i Seng-i Mezar”da Süleyman Efendi de borç içinde yaşayan, sefaletle aşına, hatta savaşta yer aldığı düşüncesini yaratan tüfeği olan sıradan bir insandır. Görünüşe göre, döneminin tüm sosyal ve ekonomik olumsuzluklarının sonucuna katlanmak zorunda kalmış bir sade vatandaşdır. O, soylu insana özgü yaratıcı, sorgulayan, kaderini değiştirmek ve insanlığa üstün meziyetleri ile hizmet etmek için canını sorgusuzca tehlikeye atabilen klasik dönem trajik kahramanın cenazesidir. O yeni bir konumda, hiçliğin biçimlendirdiği, aidiyetsiz, kısırlaşmış düşlü, biz öznesinde değil tek başına ben öznesi olarak mevcudiyetini sürdüren, kaygısı evrensel değil bireysel olan çağımızın nesneleşmiş insanıdır.

5. Sonuç

İnsanın varoluşu ölümle sona erdiğinden, geniş bir perspektifle bakıldığında, ölüm karşısında insan trajik bir konumda algılanır. Dönemlere göre ölüm olgusu değişmez bir ilkedir. Her zaman ölüm olgusuyla karşı karşıya kalan insanlığın, trajedisi ve trajik algısı bu olguya nasıl tepki verdiği ile ilintilidir. Ölümü soylu bir işlev yerine getirip, erdemli, insanlığa hizmetle dolu geçirdikten sonra kaçınılmaz bir son olarak gören klasik trajedide, soylu trajik kahraman üst düzey bir sorgulamadan geçerek değişime uğrar. Bu değişimde ilk algı ile sonraki algı arasında başta vermiş olduğu kararların ve eylemlerinin sonucu yıkımdır. Daha üst bir algıya kavuşan kahraman artık dingin bir bilinçle, soylu bir kabul ile ölümü bekler.

Oysa gittikçe modernleşen, yalnızlaşan, sosyal ilişkileri kopan çağımız insanı için, soylu sorgulamalar, asil davranışlar, insanlıkla ilgili evrensel kaygılar yerini bencilleşmiş, toplum yerine sadece yaşamsal / geçimsel kaygılar yaşayan, daha edilgen, nesneleşmiş, aidiyet duygusunu, evrensel değerlerini ve adalet duygusunu yitirmiş birey tipine bırakır. İşte günümüz, ülküsüzleşen, değersizleşen, her han her tür bencil eylem içinde tutarsız eylemsellikte görebileceğimiz insan Orhan Veli’nin “Kitabe-i Seng-i Mezar” adlı şiirinde işlediği Süleyman Efendi insan tipolojisinde bulmak mümkündür. Bu insan kendi eylemlerinin sonucu olarak bu duruma gelmiş değildir. Sıradanlaşmak, çağımız sosyal ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir sonucudur. İnsanın tabiatına aykırı olarak ortaya çıkan bu durum, günümüz insanının trajik konumunu oluşturan ana motiftir.

Kaynakça

Ay, Yasemin Mumcu *Turkish Studies / International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II Winter 2009.*

Campbell, Joseph, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, Çev.: Sabri Gürses, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2000.

Kanık Orhan Veli, **Bütün Şiirleri**, Adam yayınları, İstanbul: 1998.

Korkmaz Ramazan ve Özcan Tarık, “*Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*”, (Ed. Ramazan Korkmaz), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000**, Grafiker Yay., Ankara 2004.

Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri 2- Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Dergâh Yay., İstanbul 1984.

Özcan, Tarık. “*Sultan Süleyman’dan Süleyman Efendi’ye İki Şiirin Metinler Arası İlişki Bağlamında Değerlendirilmesi*”, Fırat Üni. Sos. Bil. Der., C. 14, 2, 129-134 (Temmuz 2004).

Öztürk Emiroğlu, **Türkiye’de Edebiyat Toplulukları**, Akçağ Yay., Ankara, 2003. Sazyek Hakan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1999.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yayınları, İstanbul: 1992.

Veli, Orhan; Oktay Rifat; Melih Cevdet Anday, **Garip**, İstanbul Resimli Ay Matbaası, 1941.